

gondosan olvasta. A szöveggel kapcsolatos észrevételeit és javításait a lapszélre rá is jegyezte, jellegzetes, pirosintás kézírásával.²²

De úttörő volt Magyarországon az esztergomi érsek a képzőművészetek terén is. Palotáit — mind Váradon, mind Esztergomban — többször is átépíttette és kibővítette. Esztergomi munkaszobája, stúdiója falán ma is látható — ha meglehetősen hiányosan is — igényes reneszánsz stílusú freskókon a kardinális erények és a bolygók diadalíves ábrázolása.²³ Ezek mestere az idősebb Fra Filippo Lippi köréhez tartozott.²⁴ E freskók a legkorábbi emlékei a reneszánsz művészetnek Itálián kívül egész Európában. Vitéznek köszönhető tehát, hogy e tekintetben hazánk időrendben még a legfejlettebb Francia- és Németországot is megelőzte.

A fentiekben — szükségszerűen csak elnagyolt vonásokkal — talán sikerült felvázolni Vitéz rendkívüli egyéniségének körvonalait. Nem vitatható, hogy olyan jelentős személyiségről van szó, aki politikai és egyházi pályája mellett a hazai humanizmus megteremtésével, a reneszánsz művészet átvételével messze-tekintő kulturális programot kívánt megvalósítani. Jól átgondolt tervei közé pontosan beleilleszkedett a szövegtöbbszörözés korabeli nagy találmánya, amelyet ő szinte annak megszületése pillanatától ismerhetett. Amint erről a fentiekben már szó esett, a természettudományok és a technikai újítások iránt is nagy érdeklődést tanúsított. Mindezek fényében aligha lehetett volna más az akkori Magyarországon, aki 1470-ben, vagyis a tipográfia elterjedésének szinte a legkezdetekor nyomdászt hívatott hazánkba, mint Vitéz.

BORSA GEDEON

Az Egyetemi Könyvtár Cod. Lat. 112-es kódexének eredeti rendje és provenienciája. A könyvtár kézirat- és nyomtatványtöredékeit rendezgetve a kezünkbe akadt egy kézírásos, 16. század elejére datálható tartalomjegyzék.¹ Az egyes művek visszakeresésekor kiderült, hogy azok nagy részét a Cod. Lat. 112-es jelzetű miscellánkódex tartalmazza, vagyis a kódex eredeti tartalomjegyzéke az előkerült lap. A régi, 1881-ben kiadott kódexkatalógus² szerint a tartalomjegyzék a kódex elejére volt bekötve, annak első számozott lapjaként. Az 1961-es új kiadás³ viszont már nem említi a tartalomjegyzéket, de annak hiányát sem regisztrálja.

A múlt század 80-as éveiben Márki József könyvtárőr volt a Kézirat- és Ritkaságtár kezelője 1887 áprilisáig, nyugdíjazásáig.⁴ A tartalomjegyzéken szereplő jegyzete szerint kiemelte a kézirat- és nyomtatványegységeket vegyesen tartalmazó kötetből a nyomtatott műveket, s minden bizonnyal a tartalomjegyzéket is. A kéziratokat visszakötötte az eredeti, alig észrevehetően megszükitett kötetstáblába, a nyomtatványokat pedig egyenként, külön-külön nyersvásonba kötve besorolta az ősnymtatványgyűjteménybe, illetve az 1500 utáni nyomtatványokat a nagyraktárba. (Innen emelte ki 1950 körül Mezey László és Gerézdi Rabán, az Egyetemi Könyvtár akkori kéziratátárosai az újonnan felállított, ún. „Vetustissima-gyűjteménybe” azokat.) Márki a kötet megbontásával bizonytalaná tette annak provenienciáját is: a scriptor-bejegyzések például a kódexben (frater Johannes Czypra 1506–1507) maradtak fenn, a cseh kolostori használatot feltételező cseh nyelvű glosszák úgyszintén.⁵ Az eredeti kötet első kolligátuma: Aeneas Silvius Piccolomini *Historia bohemica* őrizte meg viszont a kötet egészére vonatkozó, 17. századi

²² CSAPODI — GÁRDONYI: *im. passim*.

²³ *Filológiai Közöny* 1908. 456.

²⁴ *Szépművészet* 1944. 115. — *Janus Pannonius*. Bp. 1975. 255–259.

¹ A tartalomjegyzéket visszaköttették a Cod. Lat. 112. elejére, ahol eredetileg is volt.

² *A budapesti M. Kir. Egyetemi Könyvtár codexének címjegyzéke*. Budapest, 1881. 91–92.

³ *Codices Latini medii aevi Bibliothecae Universitatis Budapestiensis quos recensuit Ladislaus Mezey*. Budapest, 1961, Akad. Kiadó. 181–183.

⁴ Márki József, bölcsészeti és jogi doktor, ügyvéd, 1856-ig a tanítóképző tanára, ahonnan azért bo-csátják el, mert nem akar német nyelven tanítani. 1858. nov. 11.–1887. ápr. 30-ig az Egyetemi Könyvtár dolgozója; végigjárva a hivatali ranglétrát, az 1880-as években dolgozik a Kézirattárban. Nyugdíjazása után néhány hónappal, 1888. júl. 4-én meghalt Budapesten. L. EK Kézirattár, Ms G. 840: DÜMMERTH Dezső: *Az Egyetemi Könyvtár személyzete 1597–1961*. 104.

⁵ A cseh nyelvű glosszák a hátsó kötetstáblán maradtak meg. Frater Johannes Czypra vagy Zypraw bejegyzései I. a kódex 144v és 161v lapjain.

- Quae continentur in isto libro:**
1. ~~Hyperion barbarialis a pu. g. p. usq. ad Ch. 17~~
 2. ~~Liber scripti baptise mantuan. Carmelite Monte innot. vita Sancti Augustini. ^{Morte} ~~Uscens reg. filie~~~~
 3. ~~Liber eiusdem baptise scriptus ad dnm. Filionem. Inuermoria vntis de eo qd motales ea deserunt et pncipi omi ad heret. autods p. p. r. d. ap. le. m. m.~~
 4. ~~Liber de vntis & vntibus & de vnta mescia ex maude p. p. orationu et potatu formatu~~
 5. ~~Sermo beati Augustini sup. vba d. p. h. p. d. m. e. t. o. s. p.~~
 6. ~~Liber de vntibus Aristoteli de conuisione vite~~
 7. ~~Epistola Poggii de Hieronimo barbero nonne vni- tatis Praecepti sine in conatio Constantiensis combusti~~
 8. ~~Sermo Karoli Laudensi Episcopi de p. p. h. a. n. s. e. r. r. o. t. o. s. et hereses detestans presati Hieronim~~
 9. ~~Oratio Magni Karoli p. p. h. a. n. s. e. r. r. o. t. o. s. h. e. r. e. t. i. c. o. s.~~
 10. ~~Scripta quaedam que ad edificatocem et honestatem vite p. p. h. a. n. s. e. r. r. o. t. o. s. d. r. i. g. e. n. i. s. d. o. c. t. o. r. u. m. d. i. u. i. n. i. s. s. i. m. i.~~
 11. ~~Tractatus de pestilencia d. p. p. h. a. n. s. e. r. r. o. t. o. s. s. u. e. m. a. l. a. d. e. f. r. a. n. c. o. s. d. r. i. g. e. n. i. s. r. o. m. e. d. i. a. q. u. i. s. d. e. m. c. o. n. t. e. n. e. n. s.~~
 12. ~~Liber Seneca Cordubensis de moribus huane vite~~
 13. ~~Marcellus farras de officio~~
 14. ~~Oratio p. p. h. a. n. s. e. r. r. o. t. o. s. d. e. l. n. Lactantij p. p. h. a. n. s. e. r. r. o. t. o. s. v. e. n. i. a. d. b. o. s. s. a. n. c. i. a. t. o. r. u. m. n. o. s. t. r. i. c. a. u. t. e. n. s. i. s.~~
 15. ~~Eiusdem Seneca cum de resurrectione d. p. p. h. a. n. s. e. r. r. o. t. o. s. d. e. l. n. d. e. c. o. n. t. e. n. e. n. s. i. n. f. u. o. r. t. o. s. s. a. l. i. b. u. s. e. t. p. r. e. c. e. n. s. p. l. e. n. n. s.~~

De p. p. h. a. n. s. e. r. r. o. t. o. s. 1. 11 - 15. s. i. a. m. o. k. a. l. a. t. h. a. n. s. m. i. n. t. r. e. m. a. t. o. k. h. i. v. i. t. t. e. t. e. k. s. a. e. i. l. l. e. y. t. o. c. i. m. b. i. b. e. r. e. d. a. t. e. k. b. e. M. A. R. K. I. S. t. i. c.

tulajdonosbejegyzést: *Collegij Pazmaniani Sub Cura P. P. [Patrum] Soc [ietatis] Jesu Viennae fundati Catalogo inscriptus 1671.* — más kézzel, sötétebb tintával: N.20.⁶

A tartalomjegyzéken kívül a marginális bejegyzések is közös, 16. századi tulajdonosra utalnak: ugyanazon piros tintát használó kéz cseh nyelvű glosszái megtalálhatók nemcsak a kódex végén, hanem az egykori kötet lelegején álló Aeneas Silvius-ösnymotványban is.

A 17. századi bécsi jezsuita könyvtáros a kódex kötésére felírta az egykori kötet címét, vagyis a korabeli gyakorlatnak megfelelően a kötet első műve alapján katalogizálta a kötetet: *Silvii Aenei Historia Bohemica*, — jóllehet ez a mű ma már nincs is a kódexben. Alatta a barna bórgerincen fekete tintával írt, szinte olvashatatlan címfelirat: *SENECA . . . Moribus . . . Lactantius . . . Carmina*. Az írás a fenti fehér címkére írttal egykorú, de más kéztől származik. Egy 17. századi használó, valószínűleg bécsi jezsuita, kiegészítette a gerincfeliratot az ő számára fontos művekkel (a számos kolligátum közül a 12. és a 14. a Seneca- és a Lactantius-mű!).

A kódex provenienciáját tehát kiegészíthetjük azzal, hogy igaz:⁷ valahol Közép-Csehországban, egy kolostori scriptoriumban másolta egyes részeit frater Johannes de Zypraw, hozzácsatoltak egy másik scriptor által a 15. század közepén másolt Johannes Chrysostomus-művet, valamint több 15. század végi, 16. század eleji nyomtatványt és bekötötték. (Figyelemre méltó, hogy a nyomtatványok — nyomtatásuk évét tekintve — korábbiak, mint a kódex másolása. Nyomtatványok: 1489, 1496, 1499, 1505, kézirat: 1507, 1506 — a Czypra által datált részek.)

Márki József kiemelte a nyomtatványokat, s a kötetben csak a kéziratokat hagyta. A tartalomjegyzéken a műveket végig beszámozta, s alá a következő megjegyzést írta: „*Jegyzet. Az 1. 11–15. számok alattiak, mint nyomatok, kivétettek s az illető címűtárba írtak be. Márki J. id[.]*”

A kötet eredeti sorrendje a tartalomjegyzék alapján a következő:

Que continent[ur] in isto libro.

1. *Hystoria bohemicalis a p[ri]n[cipi]o ge[n]tis usque ad Georgiu[m] = Inc. 763: PIUS II. papa: Historia Bohemica.* [Basel: Michael Furter, c. 1489.] 60 ff. — CIH 2757.
2. *Liber est frat[ris] baptiste mantuani Carmelite . . . Vita Sancte Kathe[ri]ne Costidis regis filie = Cod. Lat. 112.* coll. 1. 2–91 ff.
3. *Liber eiusdem baptiste scriptus ad d[omi]n[u]m Falconem Querimonia v[ir]tutis de eo q[uo]d mortales ea[m] deserunt . . . = Cod. Lat. 112.* coll. 2. 92–110 ff.
4. *Liber de vitiiis et v[ir]tutibus et de vita m[on]astica ex incude ph[ilosoph]orum oratoru[m] formatus = Cod. Lat. 112.* coll. 3. 110–144' ff.
5. *Sermo beati Augustini sup[er] verba [. . .] Redime[n]tes p[ri]us = Cod. Lat. 112.* coll. 4. 145–145' ff.
6. *Liber beati Johannis Crisostomi de conversione vite = Cod. Lat. 112.* coll. 5. 146–152' ff.
7. *Epistola Poggy de Iheronimo bohemo nove civitatis Pragensis cive In concilio Constantiense combusti = Cod. Lat. 112.* coll. 6. 153–156 ff.
8. *Sermo Iacobi Laudens[is] Episcopi exprobrans errores et hereses detestans prefati Hieronimi = Cod. Lat. 112.* coll. 7. 156–160 ff.
9. *Oratio M[a]g[ist]ri Jacobi p[re]fati epi[scopi] in condemnationem h[er]ero[nim]i = Cod. Lat. 112.* coll. 8. 100–161' ff.
10. *Scripta quedam que ad edificatio[n]em et honestatem vite p[er]tinet Origenis doctoris clarissimi = A Cod. Lat. 112.* végén volt eredetileg, az 1881-ben megjelent kódexkatalógusban szerepel, de az 1961-esben már nem. Ismeretlen helyen lappang.
11. *Tractatus de pestilentiali Scorra siue mala de Francorum Originem remediaque eiusdem continens = Inc. 845.: GRUENPECK, Josephus: De pestilentia scorra, sive mala de Franzos.* [Leipzig: Gregor Boettiger, post 18. Oct. 1496] 4° 12 ff. — CIH 1523
12. *Liber Seneca Cordubensis de moribus humane. vite = Inc. 728: [Pseudo-]SENECA, Lucius Annaeus: De moribus humanae vitae.* Leipzig: Jacob Thanner, [post 17. Apr.] 1499. 4° 6 ff. — CIH 3072.

⁶ Inc. 763. első lapján.

⁷ MEZEY László megállapítása, *Codices Latini... i.m.* 181.

f. 1r: Seneca Cordubensis Moralissimi Liber de Moribus humane vite. . .

f. 5r: De officijs Marsilius ficinus . . .

13. *Marsilius ficinus de Officijs* = Inc. 728. f. 5r: De officijs Marsilius ficinus . . .
14. *Carmi[n]a pia et religiosa Celii Lactancii firmiani Venia v[er]bis salvator[is] nostri crucifixi* = Vet. 05/31 (Ae 4r 576-ról átsorolva a Vet. gyűjteménybe) LACTANTIUS, L[ucius] Celius Firmianus: *Carmina pia et religiosa*. Parrhisius, [1505] *Jodocus Badius Ascensius*. 4° [4 lev.]
15. *Eiusdem Elegia cum de r[e]surrectio[n]e do[mi]n[i]ca*
[Szám nélkül, kihúzva, talán már Márki sem találta a kódex végén:] *Tractatus de fide concubinar[um] in sacerdotis salibus et faceciis plenus*.

A kötet lapszámozása többféle rendet követ:

1. Szétkötés előtt elkezdték mechanikusan beszámolni a kötet lapjait. Az első mű, a *Historia Bohemica* a 2–60-as számokat kapta, ezt követte a 61–110-es lapokon a kódex 1–2-es kolligátuma, a két Baptista Mantuanus-mű. A fóliók jobb felső sarkában, ceruzával számozták a lapokat, egy kéz írásával. A *Historia Bohemicát* ezenkívül géppel is beszámolták utólag, párhuzamosan a ceruzaszámozással.
2. A kódex harmadik művét, a *De virtus et virtutibus*, a lap alján eredeti, 16. század eleji tinta-számozással látták el, 1–95-ig. A következő mű, Augustinus szentbeszédeinek első lapján található ugyanannak a kéznek az írásával a 95. lapszám.
3. A 96. laptól a 101. lapig a 19. századi egyetemi könyvtáros ceruza-számozása kíséri a szöveget, de a lap alján, az eredeti számozást követve. Ez a szövegrész más scriptor munkája, s ez arra utal, hogy az előző scriptor, aki a *De virtus et virtutibus*, valamint a Szent Ágoston-beszéd első lapját másolta, párhuzamosan, írás közben paginálta is a szöveget. A másolást követő, második scriptor viszont a lapszámozást elhagyta!

A 102. laptól a ceruza-számozás a lap jobb felső sarkában folytatódik, de a későbbi újraszámozáskor ezeket végig áthúzták. A kódex végéig folyamatosan tart a számozás (102–110 ff.). Az utolsó mű, egy 15 lapnyi terjedelmű Origenes-szöveg, hiányzik a kódexből. A múlt századi kódexkatalógus még tartalmazza, az új már nem.⁸ A lapszámozás ezen is folytatódhatott, 111–125. f-ig.

A kötet végén három nyomtatott mű volt folyamatos lapszámmal. Az Inc. 845.-ön a 126–137., az Inc. 728.-on a 138–143., valamint a Vet. 05/31.-en a 144–147.-es számok olvashatók.

Az eredeti kötet lapszámozása

1. szétkötés előtti, utólag áthúzott	2. eredeti, (16. századi)	3. az előbbi folytató, de szétkötés előtti	jelzet	4. jelenlegi
2–60			<i>Inc. 763.</i>	2–16 ceruza + gépi)
61–110			<i>Cod. 112</i>	2–51
	1–95		"	51–145
		96–101 (a lap alján)	"	146–151
			"	152
		102–110 (fenn a lapon) (111–125: hiányzik a mű)	"	(153–160 hiányzik)
		126–137	<i>Inc. 845.</i>	1–12 gépi
		138–143	<i>Inc. 728.</i>	1–6 gépi
		(144)–147	<i>Vet. 05/31.</i>	

4. A jelenlegi lapszámozás a szétkötés után készült, kötetenként előlről kezdve. A nyomtatványokat géppel, a kódexet újabb ceruzaszámozással látták el, áthúzással érvénytelenítve a korábbi számozást. (Inc. 763: 2–60 ff, Cod. Lat. 112: 2–160 ff, a 161. f-től hiányzik a szöveg! — Inc. 845: 1–12 ff, Inc. 728: 1–6 ff) Az utolsó mű, a Vet. 05/31 nincs beszámolva, valószínűleg csak az ősnymtatvány-gyűjteményt

⁸ L. a 2–3. jegyzetet.

lapszámozták géppel a századforduló körül, s ez a kötet akkor már a nagyraktárban volt, szakjelzetre besorolva.

Az előkerült tartalomjegyzék tehát bizonyítja a Cod. Lat. 112, valamint három ősnymtatvány és egy Vetustissima-kötet összetartozását, és tisztázza – egymást kiegészítő – közös provenienciájukat: egy csehországi kolostori scriptoriumban, ahol Johannes Cypria frater is működött az 1506–1507-es években, közös kötetbe kötötték egy *Historia Bohemica*-val, valamint két 15. század végi lipcsei és egy 16. század eleji párizsi nyomtatvánnyal. Első olvasói is valószínűleg a kolostor szerzetesei voltak, akik a 16. század elején cseh nyelvű használói glosszákkal látták el nemcsak az első, nyomtatott művet, hanem a kötet bekötésekor a hátsó kötéstáblára ragasztott, üres lapot is. A könyv – nem tudni, mi módon – 1671 körül Bécsbe, a Pázmáneumba került, mint azt a *Historia Bohemica* újonnan előkerült possesszorbejegyzése bizonyítja. Bécsből az abolíciókor került jelenlegi őrzési helyére, a budapesti Egyetemi Könyvtárba, ahol a 19. század végén, az ősnymtatvány-gyűjtemény felállításakor kiemelték belőle a nyomtatott műveket. Szerencsére az előkerült, 16. század eleji tartalomjegyzék segített visszaállítani a kötet eredeti rendjét, s a ma öt kötetre szétszedett kolligátum közös, egységes provenienciáját megállapítani.

J. FODOR ADRIENNE

Megjegyzések Valentinus Cybeleius Opusculumának szövegéhez Hagymási Bálinttal, illetve műveivel meglehetősen keveset foglalkozott a kutatás. Munkáinak kiadásain,¹ egy levelének, versének s a borról meg a vízről írott deklamációjának szemelvényes fordításán² kívül nincs nyoma annak, hogy valaki is vizsgálat tárgyává tette. Jellemző talán, hogy a Stoll–Varga–V. Kovács-féle magyar irodalomtörténeti bibliográfiában Hagymási Bálint neve alatt szerepel egy a Protestáns Szemlében 1938-ban közzétett ismertetés a Kardos Tibor által akkor szemelvényesen kiadott *Képes Krónikáról*.³ Ez a komikus tévedés is mutatja, hogy szerzőnk mennyire az érdeklődés perifériáján maradt.

Mindenekelőtt szeretném összefoglalni azt a keveset, amit tudni lehet róla. 1490 táján született Varasdón. Tanulmányait 1505 és 1516 között külföldön végezte, 1509-től 1513-ig egészen bizonyosan a bolognai egyetemen: Besztercei Lőrinc és Magyi Sebestyén társaként mint Szathmári György pécsi püspök pártfogoltja. 1509-ben négy verse megjelent mestere, Giovan Battista Pio munkájának függelékében. Még Itáliában tartózkodott (1512.), amikor mecénásától pécsi és székesfehérvári kanonoki stallumot kapott, valószínűleg Besztercei Lőrinc kérésére. Egy panegyricusszal mond köszönetet, ehhez Besztercei Lőrinc ír ajánlást, s nem felekkodik barátja versének dicséretével, „*poema tersum, elegans ac summa eruditione conditum*”-nak nevezve azt. A Janust kiadó Magyi Sebestyén, midőn munkáját Szathmári Györgynek ajánlja, Valentinus Cybeleius-t mint „*Musarum alumnus*”-t említi benne.

Hagymási 1516-ban már Székesfehérvárott tartózkodik, s innen írja patrónusához azt az ajánlást, amely az *Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae* című művét vezeti be. A commendatio 1517. január 12-én kelt, a művecske pedig 1517. július 17-én jelent meg Hagenauban. Hagymási életének további állomásairól nincsenek adataink, halálának időpontja szintén ismeretlen.⁴

* Előadasként elhangzott 1983. október 17-én az Ókortudományi Társaság és az MTA Középkori Munkabizottsága által rendezett középkori lexikológiai kollokviumon.

¹ *Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae Valentini Cybelei canonici ecclesiarum Quinqueecclesiensis et Albensis*. Hagenau ex Academia Thomae Anshelmi mense Iulio, anno MDXVII. – Eugenius ÁBEL – Stephanus HEGEDŰS: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Bp. 1903. 128–177. – Valentinus CYBELEIUS VARASDIENSIS: *Opera. Carmina et Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae*. Ed. RÉVÉSZ Mária. Bp. 1939. 60. A továbbiakban ez utóbbi kiadás mondatszámozása szerint idézek.

² KARDOS Tibor: *A renaissance Magyarországon*. Bp. 1961. 443–458. – V. KOVÁCS Sándor: *Magyar humanisták levelei. XV–XVI. század*. Bp. 1971. 469–471. – KLANICZAY Tibor: *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták*. Bp. 1982. 223–226.; 1033–1043.

³ STOLL Béla – VARGA Imre – V. KOVÁCS Sándor: *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája I. 1772-ig*. Bp. 1972. 183.

⁴ RÉVÉSZ Mária: *De vita et operibus Valentini Cybelei Varasdiensis*. Bevezetés Hagymási Bálint összes művei előtt. Bp. 1939. III–V. – KARDOS Tibor: *A magyarországi humanizmus kora*. Bp. 1955. 262–268.